



SDE Analiz

Yeni Anayasada Siyasi Partiler Rejimi

Yrd. Doç. Dr. Adnan KÜÇÜK

Editör

Dr. Murat YILMAZ

SDE İç Politika ve Demokratikleşme Koordinatörü

İçindekiler:

Editör	3
Özet	4
Giriş	5
Demokrasilerde Siyasi Partiler Rejimi	7
AIHM Kararlarına Göre Siyasi Partiler Rejimi	8
Venedik Komisyonu'nun Siyasi Partiler İçin Belirlediği Kriterler	11
Türkiye'de Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamaların Bir Envanteri	13
1982 Anayasası'nda Siyasi Partiler Rejimi	16
Anayasanın Günümüzde Yürürlükte Olan Metnine Göre Siyasi Partiler Rejimi	20
Kısa Bir Değerlendirme	26
Yeni Anayasa İçin Siyasi Partiler Rejimine İlişkin Öneriler	28
SDE'nin Önerisi	32
Kaynakça	35
Kısaltmalar	36

Editör

Türkiye'nin demokratikleşme reformları devam ediyor. Bürokratik vesayet rejimi ve darbe mirası tasfiye ediliyor. Siyasi partiler rejimi ve seçim sistemleri, bu mirasın içinde ciddi bir yer tutuyor. Siyasetin alanını sınırlandırmak ve toplumsal farklılıkların siyasi temsilini engellemek, öteden beri bürokratik vesayet rejiminin ve ideolojisinin temel hedefleri arasında yer almıştır. Bu hedefler de, anayasal bir mühendislikle siyasi partiler rejimi ve seçim sistemini düzenlenmekle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde bürokratik vesayet istemediği bir siyasi yelpazenin ve siyasi temsilin önüne geçilmiş olacaktır. Bu bakımdan siyasi partiler rejimi ve seçim sistemi hayatî önemdedir.

Siyasi partiler, demokratik rejimler için olmazsa olmaz kurumlardır. Siyasi partiler konusu Türkiye'de ilk olarak 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ve darbenin öncelikleri doğrultusunda yapılan 1961 Anayasasında düzenlenmiştir. Bu anayasal düzenleme beklendiği gibi siyasi partileri korumak bir yana, daha sonra çıkarılan siyasi partiler kanununun da etkisiyle ciddi sıkıntılar doğurmuştur. Bilhassa bürokratik vesayet bir aracına dönüşen Anayasa Mahkemesi'nin tathkatiyle siyasi partiler, üzerlerinde artan bir şekilde kapatılma tehdidi hissetmişler ve siyasetin alanı darlaşmıştır. Bu tehdit ve darlaşma, 1982 Anayasası ve bu anayasadan sonra çıkarılan siyasi partiler kanunu ile artmıştır. Sonuç olarak Türkiye siyasi tarihi, bir siyasi partiler mezarlığı ve siyasi yasaklar koleksiyonuna dönüşmüştür.

Yeni Anayasa yapımı ve anayasal demokrasinin inşasında, siyasi partiler ve seçim kanunları da artık gündeme geliyor. Bürokratik vesayet rejimi toplumsal farklılık, çeşitlilik ve çoğulculuk yerine tek tip bir ideoloji ekseninde hukuku alet ederek görünüşte "çok partili" ancak fiilen bir tek partinin kanatlarından ibaret bir siyasi yelpaze oluşturmaya çalıştı. 28 Şubat 1997 post-modern darbe süreciyle devam eden bu zorlama, siyasi partilerin demokratik bir şekilde işlevlerini görmelerini fevkalade zorlaştırdı. Bu zorluk, siyasi krizlerin artmasına yol açtı.

Bugün 2012 Türkiye'sinde siyasi krizden çıkılarak anayasal bir demokrasiye geçilmeye çalışılıyor. Bürokratik vesayet tasfiyesini takiben, siyasetin ve siyasi partilerin alanı genişliyor. Bu bakımdan yeni anayasa sürecinde, anayasada siyasi partilerin üzerindeki baskı ve sınırlamaların kalkması, Türkiye'nin gerçekten çok partili hayata ve siyasetin bütün farklılıklarıyla temsil edildiği bir siyasi yelpazeye kavuşması siyasi partiler rejiminin değişmesiyle mümkündür. SDE İç Politika ve Demokratikleşme Koordinatörlüğü değerli akademisyen Yrd. Doç. Dr. Adnan Küçük'ün kaleme aldığı "Yeni Anayasada Siyasi Partiler Rejimi" adlı analiziyle Yeni Anayasa ve demokratikleşme sürecine katkıları devam ettirmektedir.

Dr. Murat Yılmaz

Siyaset Bilimci

İç Politika ve Demokratikleşme Koordinatörü

Özet

Türkiye’de tatbik edilen demokrasi hakkında “militan/mücadeleci” nitelemesini haklı kılan hukuki metin ve uygulamaların başında siyasi partilere ilişkin hukuki rejim gelmektedir. Siyasi partilere ilişkin anayasal ve yasal hükümler, “hürriyet asıl sınırlama istisna” ilkesi ile çelişecek şekilde bu hürriyetin alanını o düzeyde daraltmaktadır ki, nerede ise siyasi partilerin demokrasinin asli unsuru olarak işlev görmelerini büyük ölçüde zayıflatmaktadır. Bu vesileyle geçmiş yıllardaki siyasi partilere ilişkin uygulamalara esas olan hukuki metinlerin tamamında, siyasi parti hürriyetinin değişen ölçülerde aşırıya kaçacak şekilde düzenlendiği görülür. Siyasi partiler, 1961 Anayasasından önceki yıllarda dernekler (cemiyetler) kanununa tabi idi. Siyasi partiler, ilk defa 1961 Anayasasında ayrıca ve özel olarak düzenlendi. Daha sonra 1965 yılında siyasi partilere ilişkin ayrıntılı hükümler içeren Siyasi Partiler Kanunu kabul edildi. Her ne kadar bazıları bu düzenlemelerin siyasi partiler için sağlam güvenceler sağlamak amacıyla yapıldığını söyleseler de, içerdikleri hükümler hiç de öyle değildi. Siyasi partilere ilişkin yasaklamaların en fazla olduğu metin 1982 Anayasasının ilk halidir. 1982 Anayasası ilk hali ile kalmamıştır; ilk neşter 1987 yılında vurulmuştur. 1987 yılında yapılan değişiklik ile 1982 Anayasasındaki 12 Eylül 1980 tarihinden önce siyasi partilerde çalışanların bir kısmına yönelik olarak getirilen siyasi yasaklara ilişkin hükümler kaldırıldı. Daha sonra siyasi partiler rejimine ilişkin en kapsamlı ve önemli değişiklik 1995 yılında yapıldı. Daha ileriki yıllarda yapılan bazı değişikliklerle kısmi nitelikte de olsa bazı iyileşmeler yapılmıştır. 1983 yılında 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu kabul edildi. Bu Kanunda Dünyada emsali hiçbir ülkede mevcut olmayan sayıda yasaklama sebepleri mevcuttur. Partilere ilişkin yasaklamalar sadece metinler üzerinde kalmadı; 1961 ve 1982 Anayasaları döneminde 26 tane siyasi parti hakkında kapatma, bir parti hakkında da devlet yardımından kısmen yoksun kılma yaptırımı uygulanmıştır. Güya siyasi partiler için güvence sağlamak amacıyla, siyasi partiler hakkında açılan kapatma davalarına bakma yetkisi, 1961 ve 1982 Anayasalarında AYM’ne verilmiş ise de, uygulama hiç de siyasi partiler açısından güvenceli olmamıştır. Yeni Anayasada ıslah edilmesi gerekli temel demokratik kurumların en başında siyasi partilerin geldiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi partiler, demokrasi, militan demokrasi, siyasi yasaklar, kapatılan siyasi partiler, partilerin hukuki rejimi.

Giriş

Demokrasilerde varlığı zorunlu hale gelen örgütlü yapıların başında siyasi partiler gelmektedir. Günümüz dünyasında siyasi partinin olmadığı bir demokrasi mevcut değildir. Yakın gelecekte de olur mu bilinmez. Hatta otoriter ve totaliter rejimlerde bile, tek parti ya da sınırlı çok parti olmak üzere siyasi partiler, bu sistemlerin vazgeçilmez unsurları olarak işlev görmektedirler. Nasıl demokrasinin yaşaması çok partililik ile mümkün ise otoriter ve totaliter rejimlerde de siyasi parti örgütü sistemi yaşatmanın aracı olarak etkin işlev görmektedir. Bu vesileyle siyasi partilerin demokrasilerde gördüğü işlevler ile otoriter ve totaliter rejimlerde gördüğü işlevler bazı yönleri itibariyle farklılık arz etmektedir. Siyasi partilerin demokratik sistem için olumlu yönde işlev görmesi bazı şartların varlığını lüzumlu kılmaktadır; bu unsurlar sebebiyledir ki siyasi partiler hem demokrasiler için vazgeçilmezlik özelliği taşımaktadır hem de bu yönü itibariyle otoriter ve totaliter rejimlerden ayrılmaktadır.

Yarışmacı temelli sahici çok partililiğin ve siyasi çoğulculuğun demokratik rejim içinde sahip olduğu önem sebebiyle, siyasi partilerin hukukî düzenlemeye tabi tutulmaları, siyasî alanın sınırlarının nereye kadar olacağı, siyasî partilerin sınırlamaya tabi tutulup tutulamayacağı, sınırlanacaksa nereye kadar sınırlanacağı vb. hususlar gündeme gelmiştir.

Türkiye’de yaklaşık yüz küsur yıldır siyasi partiler rejimi mevcuttur. Fakat bu zaman dilimi içerisinde siyasi partilere ilişkin istikrarlı bir dönem yaşanmış değildir. Bazı yıllarda tek parti dönemi yaşanmış, çok partili dönemlerde de gerçek manada çok partililik olmamıştır. Diğer yandan Batıdaki demokrasilerde emseline rastlanması mümkün olmayacak sayıda siyasi partiler kapatılmıştır. Anayasal zeminde siyasi partilere ilişkin ilk düzenlemeye 1961 Anayasası’nda yer verildiği; bu Anayasa’da siyasi partilerin daha güvence-

Türkiye’de yaklaşık yüz küsur yıldır siyasi partiler rejimi mevcuttur. Fakat bu zaman dilimi içerisinde siyasi partilere ilişkin istikrarlı bir dönem yaşanmış değildir. Bazı yıllarda tek parti dönemi yaşanmış, çok partili dönemlerde de gerçek manada çok partililik olmamıştır.

SDE Analiz

Yeni Anayasada Siyasi Partiler Rejimi

6

li hale getirilmesi amacıyla kapatma davaları için AYM'nin yetkili kılınması öngörüldüğü halde, bu mahkeme tarafından 1961 Anayasası döneminde 6 tane siyasi parti kapatılmıştır. Benzer sistem 1982 Anayasasında da benimsenmiş; bu dönemde de 20 tane siyasi parti kapatılmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, ülkemizde siyasi partilerin ilk kurulduğu yıllardan bu yana siyasi partiler rejimi demokratiklik ölçütü bağlamında hep sorunlu olmuştur. 1982 Anayasası döneminde siyasi partiler rejimine ilişkin yasaklamalar üst düzeye çıkmıştır. Bazı kısmi iyileştirmelere rağmen, siyasi partiler rejimine ilişkin sorunlar hala devam etmektedir.

Gündemde olan yeni Anayasa yapımı çalışmalarında çözüme kavuşturulması gerekli sorunlu alanlardan biri de siyasi partilerdir. Bunun iki yolu olduğu söylenebilir:

- (1) Siyasi partilerin özel olarak düzenlenmeye devam edilmesi, bu kapsamda daha hürriyetçi ve demokratik bir düzenlemenin yapılması;
- (2) Örgütlenme hürriyetinin siyasi partileri de kapsayacak şekilde genel olarak düzenlenmesi.

Bu iki yoldan hangisi tercih edilirse edilsin, yapılması gereken siyasi partiler rejiminin demokrasi teorisi ve pratikleri ile uyumlu olmasıdır. Bu raporda, siyasi partiler rejimine ilişkin demokratik ilkelerle uyumlu bir siyasi partiler rejiminin nasıl olması gerektiği hususu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Ülkemizde siyasi partilerin ilk kurulduğu yıllardan bu yana siyasi partiler rejimi demokratiklik ölçütü bağlamında hep sorunlu olmuştur. 1982 Anayasası döneminde siyasi partiler rejimine ilişkin yasaklamalar üst düzeye çıkmıştır.

SDE Analiz

Demokrasilerde Siyasi Partiler Rejimi

Demokratik rejimlerde siyasi partiler, çok işlevli örgütlü yapılardır. Bu işlevlerin demokratik siyasi hayata katkı sağlayacak bir şekilde gerçekleşmesi, siyasi çoğulculuğu ve çok partili siyasi hayatı lüzumlu kılmaktadır. Çok partili hayata zarar vererek siyasi çoğulculuğu zedeleyen, bu yolla çoğulculuğu daraltarak sınırlayan her bir düzenleme ve uygulama çok partili demokrasiye zarar verecektir. Yanışmacı temelli çok partili siyasi hayat demokrasi bütünlüşmesi sebebiyledir ki, günümüzde çok partili siyasi hayatın mevcut olduğu demokratik rejimlere “partiler devleti” veya “partiler demokrasisi” de denilmektedir. Artık günümüzde yaşıyan demokrasi, adeta, siyasi partiler arası yarışı ifade eder hale gelmiştir.

Demokrasilerde siyasî partilerin anayasal ve kanunî normlarla düzenlenmeleri, onların bazı faaliyetlerinin yasaklanması yanında, asıl ve ağırlıklı olarak güvence altına alınmalarını amaçlar. Demokrasilerde siyasi partilere ilişkin normatif düzenlemelerin temel amacı, siyasi parti hürriyetinin gerçekleşmesi ve güvence altına alınmasıdır. Siyasî partilerin anayasal ve kanunî yollarla düzenlenmeleri, onların güvenceye kavuşturulmaları için tek başına yeterli değildir. Bazen yasaklayıcı nitelikteki normlar, aşırı derecede geniş yorumlanarak siyasi partileri boğma aracı olarak da kullanılabilir. Bazen de sınırlama sebepleri o düzeyde çok ve aşındır ki, bu tür düzenlemeler partiler için teminat sağlayıcı yönde değil, siyasi çoğulculuğun alanını daraltıcı yönde işlev görebilmektedir. Bu vesileyle, hem kanunlardaki sınırlama sebeplerinin nitelik ve kapsamı, hem de bunların uygulamada arz ettiği durum siyasi partilerin teminat altında olup olmaması açısından birinci derecede önem arz eder.

AİHM ve Venedik Komisyonu'nun siyasi partiler rejimine ilişkin olarak belirlediği bazı kriterler mevcuttur. Burada önce AİHM ile Venedik Komisyonu tarafından partiler rejimi için belirlenen kriterler üzerinde durulacak, daha sonra da siyasi partilere ilişkin Türkiye'deki iç hukuk rejimine değinilecek, daha sonra da yeni Anayasa için önerilerde bulunulacaktır.

Demokrasilerde siyasi partilere ilişkin normatif düzenlemelerin temel amacı, siyasi parti hürriyetinin gerçekleşmesi ve güvence altına alınmasıdır. Siyasî partilerin anayasal ve kanunî yollarla düzenlenmeleri, onların güvenceye kavuşturulmaları için tek başına yeterli değildir.

SDE Analiz

AİHM Kararlarına Göre Siyasi Partiler Rejimi

AİHS'nin 11/1. maddesinde siyasi partileri de içerecek şekilde örgütlenme serbestisi teminat altına alınmış, 11/2. fıkrasında da, bu hürriyete ilişkin istisnai nitelikteki sınırlama sebepleri ile bunların şartları düzenlenmiştir. Sözleşmenin 11/2. maddesine göre: "Bu hakların kullanılması, *ulusal güvenlik, kamu güvenliği, barış ve düzenin sağlanması ve suç işlemenin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması* amaçları ile sınırlanabilir". 11/2. fıkrada sınırlama nedenleri tüketici bir biçimde sayılmıştır. Sözleşmenin 11/2. maddesine göre:

AİHM, siyasi partiler rejimine ilişkin "demokratik toplum"dan neyin anlaşılması gerektiğini, ifade hürriyeti ile bağlantılı olarak belirlemiştir. Avrupa İnsan Hakları Divanı'na göre, 11. maddenin, siyasi partilere ilişkin davalarda 10. madde ışığında değerlendirilmesi gerekir.

- (1) Sınırlayıcı nitelikteki düzenlemeler sadece "kanun" ile yapılabilir;
- (2) Sınırlamalar, 11/2'de belirtilen "meşru amaçları" sağlamaya yönelik olmalıdır;
- (3) Partilere ilişkin sınırlayıcı önlemler, sözleşme hükümleri çerçevesinde meşru kabul edilebilmesi için "demokratik bir toplumda gerekli tedbir" niteliğine sahip olmalıdır.

AİHM, önüne gelen çeşitli davalarda AİHS'nin 11. maddesinin yorumlayarak siyasi partiler rejimine ilişkin bazı kriterler geliştirmiştir. AİHM'ne göre;

- AİHM, siyasi partiler rejimine ilişkin "demokratik toplum"dan neyin anlaşılması gerektiğini, ifade hürriyeti ile bağlantılı olarak belirlemiştir. Avrupa İnsan Hakları Divanı'na göre, 11. maddenin, özerk anlamına ve özel uygulama alanına karşın, siyasi partilere ilişkin davalarda 10. madde ışığında değerlendirilmesi gerekir. Fikirlerin ve bunların ifade edilmesine dair hürriyetlerin korunması, 11. maddede öngörülen siyasi partiler de dâhil olmak üzere örgütlenme hürriyetinin önemli amaçlarından birisidir. 11. maddenin, 10. madde ile bağlantılı olarak değerlendirilmesi, demokratik devletin siyasî partilere iliş-

SDE Analiz

kin anlamının, bu iki maddenin arz etmiş olduğu bütünlük içerisinde belirlenmesi gerekir. Divan bu hususu belirttikten sonra, Handyside kararında yer verdiği temel ilkeyi siyasi partiler için de geçerli olacak şekilde burada da tekrarlamıştır. Divan'a göre, ifade hürriyeti demokratik toplumların temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır;

"...hatta düşünceleri ifade hürriyeti sadece olağan karşılanan zararsız ya da önemsiz görünen 'bilgiler'in ya da 'düşünceler'in ifadesi açısından değil, tam tersine, ayrıca Devlete ve toplumun belirli bir bölümüne ters gelen, şoke eden ve rahatsız eden düşüncelerin ifadesi açısından da geçerlidir ve demokratik toplumun belirleyici unsurlarını oluşturan çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik bunu gerektirir".

- Çoğulculuk olmaksızın demokrasi olmaz.
- Siyasî partilere ilişkin yasaklayıcı hükümler çerçevesinde alınan önlemler (amacı gerçekleştirmek için kullanılan araçlar), izlenen meşru amaçlarla "dengeli" ve "orantılı (ölçülülük ilkesi)" olmalıdır.
- 11. maddede öngörülen sınırlama sebepleri, *dar* ve *katı* bir yoruma tabi tutulmalı ve sadece "inandırıcı" ve "zorlayıcı" sebeplerin varlığı halinde kısıtlama yoluna gidilmelidir.
- Demokrasinin temel özelliklerinden birisi de, "diyalog"dur. Siyasî partilerin, rahatsız edici nitelikte olsalar bile, bir ülkenin problemlerini şiddete başvurmaksızın diyalog yoluyla çözebilme imkânını sunmaları, demokrasinin temel ilkelerinden birini teşkil eder. Divana göre, siyasî partilerin geliştirdikleri program ve projelerin, bir devletin mevcut ilkeleri ve yapısıyla uyumlu olmaması, onların demokrasi ile de bağdaşmadığı anlamına gelmez. Devletin mevcut yapılanma şeklini sorgular nitelikte de olsa, demokrasinin kendisine zarar vermediği müddetçe, farklı siyasî programların önerilmesine ve tartışılmasına izin verilmesi, demokrasinin vazgeçilmez nitelikte temel bir unsurunu oluşturur.
- Bir siyasî parti, ancak anti-demokratik ve totaliter amaçlarla hürriyetçi düzeni yok etmeye yönelmişse ve ciddi bir tehlike vücuda getiriyorsa, hürriyetçi ve çoğulcu demokratik hukuk devletini korumak için kapatılabilir.

Demokrasinin temel özelliklerinden birisi de, "diyalog"dur. Siyasî partilerin, rahatsız edici nitelikte olsalar bile, bir ülkenin problemlerini şiddete başvurmaksızın diyalog yoluyla çözebilme imkânını sunmaları, demokrasinin temel ilkelerinden birini teşkil eder.

SDE Analiz

- Siyasî partilerin, yöneticilerinin yasaklanması ile birlikte kapatılmaları radikal ve ağır bir önlemdir. Bu ağır önlemlere ancak, çok daha ciddi durumlarda başvurulmalıdır.
- Bir parti ile terör arasındaki bağın ve o partinin terörü artırdığının soyut olarak ifade edilmesi, söz konusu partinin terörü artırdığı gerekçesiyle yasaklama önlemine muhatap olması için yeterli değildir. Gerek parti programından kaynaklanan, gerekse söz ve eylemlerden kaynaklanan tehlikelerin, terörizmi nasıl artırdığının ayrıca delilleri ile somut olarak izah edilmesi de aranmaktadır.
- Siyasi partilerin kullandıkları yöntemler, her açıdan hukuka uygun ve demokratik olmalıdır. Yani amaçla kullanılan araçlar kanunî ve demokratik olmalıdır.
- Önerilen değişikliklerin "bizzat kendisi" temel demokratik ilkelere uygun olmalıdır.
- Siyasî partilerin, ifade, eylem ve sair davranışlarından dolayı 17. maddede kapsamında kapatılmalarının haklı olabilmesi için, ilgili partinin, bu tür etkinlikleri ile, Sözleşme hükümlerinden herhangi birisinden, Sözleşme'nin tanıdığı hak ve hürriyetleri tahrip etmeyi hedefleyen faaliyetlere girişmeye veya bu yöndeki eylemleri gerçekleştirmeye yönelik olarak yararlanmak istediğinin anlaşılması gerekir.

Siyasi partilerin kullandıkları yöntemler, her açıdan hukuka uygun ve demokratik olmalıdır. Yani amaçla kullanılan araçlar kanunî ve demokratik olmalıdır. Önerilen değişikliklerin "bizzat kendisi" temel demokratik ilkelere uygun olmalıdır.

SDE Analiz

Venedik Komisyonu'nun Siyasi Partiler İçin Belirlediği Kriterler

Avrupa Konseyi'nin, "Venedik Komisyonu" diye anılan "Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu" adlı anayasa hukuku alanındaki danışma organı, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'nin talebi üzerine, "Siyasî Partilerin Kapatılması, Yasaklanması ve Benzeri Önlemler" hakkında, tavsiye niteliğinde bir takım standartların belirlenmesi konusunda bir rapor hazırlamıştır. Komisyon tarafından benimsenen bu ilkeler özet olarak şöyle sıralanabilir:

- Her devlet, bireylerin siyasî partileri serbestçe kurma ve bunlara serbestçe üye olma haklarını tanıyıp güvence altına almak zorundadır.
- Siyasî partilerin kapatılması ve yasaklanması, ancak, siyasî partinin demokratik anayasal düzeni yıkmak için birer araç olarak kullanılmaları, partilerin anayasa ile güvence altına alınan hak ve hürriyetleri ortadan kaldıracak şekilde demokratik anayasal düzeni yıkmak için şiddet kullanılmasını savunması ya da şiddeti politik bir araç olarak kullanması durumlarında haklılaştırılabilir.
- Siyasî partiler, demokratik rejim içinde, şiddete başvurmadan, barışçıl bir biçimde anayasal sistemde değişiklik talep etmeleri durumunda kapatılamaz.
- Bir siyasi parti tüzel kişiliği, mensuplarının, parti yetkili organlarından izin almaksızın yaptığı siyasî, kamusal ve parti faaliyetleri çerçevesinde gerçekleştirmiş oldukları kişisel demeçlerinden, eylem ve davranışlarından dolayı sorumlu tutulup kapatılamaz.
- Bir siyasi parti hakkında kapatma önlemine başvurulmazdan önce, ilgili devlet tarafından, siyasî partinin, hür ve demokratik siyasî düzen için gerçek bir tehlike oluşturup oluşturmadığı veya bu tehlikenin daha hafif tedbirlerle engellenip engellenmeyeceği değerlendiril-

Bir siyasi parti tüzel kişiliği, mensuplarının, parti yetkili organlarından izin almaksızın yaptığı siyasî, kamusal ve parti faaliyetleri çerçevesinde gerçekleştirmiş oldukları kişisel demeçlerinden, eylem ve davranışlarından dolayı sorumlu tutulup kapatılamaz.

SDE Analiz

melidir. Dolayısıyla kapatma ve yasaklama, mevcut tehlikeyi önleme bakımından devletin başvuracağı son çare olmalıdır.

- Kapatma ve yasaklama yaptırımı, yargı organınca anayasaya uygun bir şekilde gerçekleştirilecek âdil bir yargılama neticesinde, ancak istisnâî durumlarda ve oranlılık (ölçülülük) ilkesi göz önünde bulundurularak uygulanmalıdır.
- Bir partinin yasaklanması ve kapatılmasına ilişkin önlemlere başvurmak için, sadece parti üyelerinin değil, partinin bütününe atfedilebilecek davranışlarla, bizzat partinin kendisinin anayasa dışı vasıtaları kullanmak için hazırlık yaptığına ve anayasal olmayan amaçlarının olduğuna dair kesinleşmiş deliller olmalıdır.
- Siyasî partilerin kapatılması önlemine, ancak demokratik toplum bakımından kabul edilebilir bir zorunluluk durumunun gerçekleşmesi halinde başvurulmalıdır. Bu yola, siyasî partinin demokrasi ve temel hürriyetleri ortadan kaldırmaya veya açıkça tehdit edici faaliyetler içinde olduğunun somut delillerle ortaya konulması halinde gidilmelidir.
- Bir siyasî partinin siyasî programı çerçevesinde, şiddeti kabul etmesi ya da silâhlı mücadele, terörizm veya yıkıcı bir faaliyeti organize ederek mevcut anayasal düzeni devirmek amacı taşıması gibi durumlarda bu yaptırma başvurulmalıdır.
- Bir siyasî partinin, anayasal düzene ilişkin değişim önerileri, anayasal düzenin, kanunî araç ve yöntemlerle barışçıl bir şekilde değişimini sağlayıcı sınırlar içinde kaldığı sürece, yasaklanması yoluna gidilemez.
- Siyasî partilerin, üyelerinin davranışlarından sorumlu tutulmaları, ancak üyenin, ihlal kapsamında değerlendirilen davranışlarını, üyesi olduğu partinin desteği doğrultusunda yapması veya yaptığı davranışların parti programı çerçevesinde bulunduğu ispatlanması durumunda kabul edilebilir. Eğer bu yönde bir irtibat sağlanamıyorsa, sorumluluk sadece ilgili üye ile sınırlı kalmalıdır.

Kapatma ve yasaklama yaptırımı, yargı organınca anayasaya uygun bir şekilde gerçekleştirilecek âdil bir yargılama neticesinde, ancak istisnâî durumlarda ve oranlılık (ölçülülük) ilkesi göz önünde bulundurularak uygulanmalıdır.

SDE Analiz

Türkiye’de Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamaların Bir Envanteri

Türkiye’de siyasi partilerin siyaset sahnesine çıkmaları İkinci Meşrutiyet’ten sonra olmuştur. Bu dönemde çok sayıda siyasi parti kurularak siyasi faaliyetlerini sürdürmüştür. Fakat İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin baskıcı uygulamaları neticesinde 1913 yılından itibaren, bu partilerin birçoğu kapatılmış bir kısmı da faaliyet alanı bulamayarak siyasi hayattan uzaklaşmıştır. 1913–1918 arası dönemde, İttihat ve Terakki Cemiyeti dışında hiç bir parti mevcut olmadığından, hukuken ve nazarı olarak çok partili rejime uygun bir hukukî ortam mevcut ise de, fiilî bir tek parti dönemi ortaya çıkmıştır. TBMM’nin 23 Nisan 1920 günü kurulmasından sonraki dönemde, kısa süreli çok partili hayat yaşanmıştır. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çok geçmeden 1925 yılında kapatıldı. Ayrıca 1920-1925 yılları arasında başta Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası olmak üzere bazı partiler ya kapatıldı ya da faaliyetlerine izin verilmedi. 1930 yılında çok kısa süreli faaliyet gösteren Serbest Cumhuriyet Fırkası kendisini feshetmek zorunda kaldı. Bu tarihlerde daha başka bazı partiler de, ya kapatıldı ya da kurulmalarına izin verilmedi. Tek parti dönemi 1946 yılına kadar sürdü. 1946 yılında çok partili hayata geçilmesini takip eden dönemde yine çok sayıda parti kuruldu ise de, 1946-1950 arası dönemde bunların bir kısmının ömrü pek uzun olmadı; birçoğunun kapatılması yoluna gidildi. 1924-1960 yılları arası dönem içerisinde, bazı partiler, hükümet kararı ile bazıları ilk derece mahkemelerinin kararı ile bazıları da sıkıyönetim komutanlığı kararı ile kapatılmıştır (Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, 1946; İslâm Koruma Partisi, 1946 sıkıyönetim komutanlığı kararı ile kapatılmıştır).

1961 Anayasası ile siyasi partiler ilk defa anayasal düzeyde düzenlenmiş oldu. 1961 Anayasası’nda, siyasi partilere ilişkin güvence sağlayıcı hükümler yanında, sınırlama ve yasaklama sebeplerine de yer verilmiştir. Anayasanın 19. maddesine göre; Devletin sosyal, iktisadî, siyasî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa din kurallarına dayandıran veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun dini, dince

***Tek parti dönemi
1946 yılına kadar
sürdü. 1946 yılında
çok partili hayata
geçilmesini takip
eden dönemde
yine çok sayıda
parti kuruldu ise
de, 1946-1950 arası
dönemde bunların
bir kısmının ömrü
pek uzun olmadı;
birçoğunun
kapatılması yoluna
gidildi.***

SDE Analiz

kutsal şeyleri, din duygularını istismar eden, başkalarını bu yolda kışkırtan siyasî partiler AYM'nce temelli kapatılır. 57. maddeye göre de, tüzükleri, programları ve faaliyetleri insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmayan partiler de temelli kapatılır. Burada öngörülen yasaklama sebeplerinin birçoğu, düşüncelerin ifadesi temellidir. Ayrıca demokratik düzene yönelik şiddet içerikli eylemlerin aranması şart koşulmaktadır. Cari anayasal düzene köklü eleştiri getiren her türlü siyasi partinin kapatılması yolu açılmaktadır.

Anayasanın bu hükümleri yanında, 1965 yılında 657 Sayılı SPK çıkarılmıştır. Bu Kanununun 83. ile 107. maddeleri arasında çok sayıda yasaklama sebeplerine yer verilmiştir. Bu yasaklama sebeplerinin birçoğu düşüncelerin ifadesinin cezalandırılması niteliğindedir. Bu kapsamda siyasi partilerin sırf tüzük ve programlarının ya da üyelerinin ifadelerinin anayasal düzen için köklü değişiklikler önermeleri, yasaklanmaları için yeterli görülmektedir. 1961 Anayasası'nda, daha güvenceli olması amacıyla, siyasi partilere ilişkin kapatma davalarına bakma yetkisi AYM'ne verilmiştir. Fakat 1961 Anayasası döneminde bu amaçla çelişecek şekilde toplam 6 siyasi parti kapatıldı.

1961 ve 1982 Anayasaları zamanında AYM tarafından kapatılan siyasi partilerin listesi şu şekildedir:

- 1- İşçi-Çiftçi Partisi (İÇP-1968),
- 2- Milli Nizam Partisi (MNP-20 Mayıs 1971),
- 3- Türkiye İleri Ülkü Partisi (TİÜP-24 Mayıs 1971),
- 4- Türkiye İşçi Partisi (TİP-20 Temmuz 1971),
- 5- Büyük Anadolu Partisi (BAP-19 Aralık 1972),
- 6- Türkiye Emekçi Partisi (TEP-8 Mayıs 1980),
- 7- Büyük Anadolu Partisi (24 Kasım 1992),
- 8- Sosyalist Parti (10 Temmuz 1992),
- 9- Yeşiller Partisi (10 Şubat 1994),
- 10- Cumhuriyet Halk Partisi (25 Eylül 1991),
- 11- Türkiye Birleşik Komünist Partisi (16 Temmuz 1991),
- 12- Halkın Emek Partisi (14 Temmuz 1993),
- 13- Özgürlük Demokrasi Partisi (30 Nisan 1993),
- 14- Sosyalist Türkiye Partisi (30 Kasım 1993),
- 15- Demokrasi Partisi (16 Haziran 1994),
- 16- Demokrat Parti-2 (13 Eylül 1994),

**1961
Anayasası'nda,
daha güvenceli
olması amacıyla,
siyasi partilere
ilişkin kapatma
davalarına bakma
yetkisi AYM'ne
verilmiştir. Fakat
1961 Anayasası
döneminde bu
amaçla çelişecek
şekilde toplam
6 siyasi parti
kapatıldı.**

SDE Analiz

- 17- Demokrasi ve Değişim Partisi (19 Mart 1996),
- 18- Diriliş Partisi (1996),
- 19- Emek Partisi (1997),
- 20- Sosyalist Birlik Partisi (7 Haziran 1994),
- 21- Refah Partisi (16 Ocak 1998),
- 22- Demokratik Kitle Partisi (26 Şubat 1999),
- 23- Fazilet Partisi (22 Haziran 2001),
- 24- Halkın Demokrasi Partisi (13 Mart 2003),
- 25- Adalet Partisi (26 Kasım 2009)
- 26- Demokratik Toplum Partisi (11 Aralık 2009.)

Ayrıca AYM tarafından, AK Parti hakkında, 2008 yılında aldığı devlet yardımı miktarının yarısından yoksun bırakılma kararı verildi.

1982 Anayasası'nda Siyasi Partiler Rejimi

1982 Anayasası'nı yapanlar, 12 Eylül 1980 öncesi dönemde yaşanan ve 12 Eylül askeri darbesini haklılaştırmak için ileri sürülen anarşik ortamın temel sorumlularından birisi olarak siyasi partileri göstermişlerdir. 12 Eylül öncesinin suçluları arasında gösterilen siyasi partiler, önce MGK'nin 7 Nolu Bildirisi ile siyasi faaliyetten men edildi, daha sonra da 16 Ekim 1981 Tarihli Kanunla tamamı (toplam 15 siyasi parti) feshedildi, para dahil bütün taşınır ve taşınmaz malları hazineye devredildi. 1982 Anayasası'nın yapılması aşamasında siyasi partiler anayasa yapım sürecinden tamamen dışlandılar. Ayrıca gerek 1982 Anayasası'nda gerekse 2820 Sayılı SPK'nda siyasi partilere ilişkin aşırı derece yasaklayıcı hükümlere yer verildi. Anayasanın ilk metninde "siyasi partilere ilişkin sınırlama kural, siyasi parti hürriyeti istisna" sözünü doğrulatacak şekilde hükümlere yer verildi. SPK'nda bu yasaklamalar çok daha ileri düzeyde artırıldı. Ayrıca siyasi hayatın yeniden tanzim edilmesi amacıyla, eski siyasi partilere ve onların belli kademedeki yöneticilerine yönelik siyasi yasaklar getirildi.

12 Eylül öncesinin suçluları arasında gösterilen siyasi partiler, önce MGK'nin 7 Nolu Bildirisi ile siyasi faaliyetten men edildi, daha sonra da 16 Ekim 1981 Tarihli Kanunla tamamı feshedildi, para dahil bütün taşınır ve taşınmaz malları hazineye devredildi.

Ağır kayıtlamalar getirdiği için, Anayasanın ilk metnindeki hükümlere kısaca değinmek istiyorum. Siyasî partiler, 1982 Anayasası'nın 68. ve 69. maddelerinde doğrudan ve müstakil olarak düzenlemiştir. Her ne kadar, 1982 Anayasası'nın 68/1. fıkrasındaki "vatandaşlar, siyasî partileri kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden çıkma hakkına sahiptirler", 68/2. ve 3. fıkralarda "siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" ve "Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulurlar" şeklindeki hükümlerle siyasi partiler için teminat sağlayıcı yönde hükümler mevcut ise de, aynı maddelerde siyasi partilere ilişkin aşırı derecede yasaklayıcı hükümlere de yer verilmiştir.

SDE Analiz



Anayasanın ilk metninde siyasi partiler de dâhil olmak üzere bütün hak ve hürriyetler için iki tür sınırlama sebebi öngörülmekte idi: (1) Genel sınırlama sebepleri. Bunlar Anayasanın 13. maddesinde düzenlenmiştir. Bu sebepler

şunlardır: Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, millî egemenlik, Cumhuriyet, millî güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlâk ve genel sağlık. (2) 68. ve 69. maddesindeki özel sınırlama sebepleri. Anayasanın 68. ve 69. maddelerinin 1995 değişikliğinden önceki metninde, kapatma nedenlerine, iki fıkrada doğrudan değiniliyor. Bunlar, Anayasanın 69/1. ve 8. fıkralarda düzenlenmiştir. 69/8. fıkrada, kapatma nedenleri, kapatma yaptırımı da belirtilerek düzenlenmiştir. 69/1. fıkrada ise, kapatma nedeni olarak, Anayasanın 14. maddesine yollama yapılmaktadır. 14. maddede belirtilen yasaklama nedenleri, bir de 68. maddenin 4. ve 5. fıkralarında düzenlenmiştir. Ancak, Anayasanın 69/1, 68/4 ve 5. 69/8. fıkraları ile 14. maddeler birlikte düşünülerek kapatma nedenlerine ulaşılabilmektedir. Burada bu referans yoluyla, Anayasanın 14. maddesi de siyasi partiler için sınırlama sebepleri arasına dâhil edilmiştir. Bir de 68. ve 69. maddede çok sayıda yasaklama sebeplerine yer verilmiştir. Bu maddelerde siyasi partilerin "kadın kolu, gençlik kolu meydana getirmeleri", "vakıf kurmaları", "siyasî partilerin, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla, dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunmaları, bunlardan maddi yardım almaları", "tüzük ve programları dışında faaliyette bulunmaları", "ticari faaliyette bulunmaları", "bir siyasî partinin temelli kapatılmasına beyan ve faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyelerinin, 5 yıl süreyle, bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olmaları" men edilmiştir. Derneklere, vakıflara, sendikalara ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına siyasî amaç gütmeye, siyasî faaliyette bulunma, siyasî partilere destek olma, bu amaçla birlikte hareket etme yasağı öngören hükümlere, Anayasanın 33., mülga 53., 135. ve 171. maddelerinde de yer verilmekte idi. İlk metnin 68/6. fıkrasına göre "Siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar".

Bütün bu yasaklamalarla siyasi parti hürriyetinin siyasi faaliyet alanı cendereye alınarak büyük ölçüde daraltılmıştır. Bütün bu aşırı sınırlama ve yasaklamalara bir de 2820 Sayılı SPK'ndaki ayrıntılı yasaklama sebepleri eklenince, ortaya çoğulcu demokrasi ile bağdaşırılığı minimum düzeyde olan bir siyasi partiler rejimi ortaya çıkmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu yasaklamaların birçoğu siyasi düşünce hürriyetini büyük ölçüde daraltıcı niteliktedir. Ayrıca bu yasaklamalar sadece siyasi parti hürriyeti ile sınırlı kalmamakta, din ve vicdan hürriyetinin alanını da büyük ölçüde daraltmaktadır.

***Derneklere,
vakıflara,
sendikalara ve
kamu kurumu
niteliğindeki meslek
kuruluşlarına siyasî
amaç gütmeye, siyasî
faaliyette bulunma,
siyasî partilere
destek olma, bu
amaçla birlikte
hareket etme yasağı
öngören hükümlere,
Anayasanın 33.,
mülga 53., 135. ve
171. maddelerinde
de yer verilmekte
idi.***

SDE Analiz

Önce 1987 yılında yapılan anayasa değişikliği ile eski siyasilere yönelik yasaklar kaldırıldı. Daha sonra 1995 yılında yapılan anayasa değişikliği kapsamında, anayasanın 68. ve 69. maddelerinde yer alan bazı yasaklama nedenlerine hiç dokunulmazken, bazı yasaklama nedenleri kaldırıldı, bazı yeni yasaklama nedenleri eklendi, kapatma nedenleri daha belirgin hale getirildi. Anayasanın 68/4. fıkralarının ilk metninde, siyasî partilerin “tüzük” ve “programları”nın bu fıkralarda belirtilen ilke ve amaçlara aykırı olamayacağı belirtilmekte iken; 1995 değişikliği ile *tüzük* ve *programlara* “*eylemler*”i de eklendi. Diğer yandan siyasî partilerin *tüzük*, *program* ve *eylemlerine* ilişkin yasaklama sebepleri kapsamına, “Devletin bağımsızlığına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine aykırı olamayacakları” da dâhil edildi. Ayrıca “*siyasî partilerin suç işlenmesini teşvik edemeyeceği*” şeklinde yeni bir yasaklama hükmü getirildi. İlk metnin 68/6. fıkrasında mevcut olan “Siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar” şeklindeki yasaklama sebepleri, demokratik açıdan olumlu bir gelişme olarak anayasadan çıkarıldı. 1995 değişikliği ile Sayıştay üyelerinin siyasi partilere üye olmaları yasaklandı. 69/1. fıkranın ilk metninde mevcut olan “Siyasî partiler *tüzük* ve *programları* dışında faaliyette bulunamazlar” hükmü 1995 değişikliği ile kaldırıldı. 1995 değişikliği ile daha önce mevcut olmayan “Siyasî partiler ticari faaliyetlere girmezler” hükmü 69. maddeye konuldu. 1995’de yapılan en önemli değişiklik, 69/2. fıkranın yürürlükten kaldırılması ile yapıldı. Bu kapsamda, ilk metinde yer alan, “siyasî partilerin kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunamayacaklarını, bunlardan maddi yardım alamayacaklarını”ı düzenleyen yasaklama hükümleri kaldırıldı. 69. maddedeki bu değişikliğe paralel olarak 33, 52, 135 ve 171. maddeler de değiştirildi. 1995 değişikliği ile 69/8. fıkra hükmü kısmen değiştirildi. Bu değişikliğe göre, “Bir siyasî partinin temelli kapatılmasına beyan ve faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dâhil üyeleri, ...5 yıl süreyle, bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar”. Bu şekilde, bir siyasî partinin kapatılmasına neden olanlarla olmayanlar büyük oranda birbirinden ayrılarak, sadece partinin kapatılmasına neden olanlar yasaklama kapsamına dâhil edildi. Diğer yandan, değişiklik öncesi dönemde mevcut olan “ömür boyu kurucu, yönetici ve denetici olma yasağı” bu değişiklikle 5 yıla indirildi. 69/7. fıkranın ilk metninde, “kapatılmış bir siyasî partinin mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir partinin” kurulması yasaklanmakta idi; 1995 değişikliği ile bu hükmün yerine “Temelli kapatılan bir partinin bir başka ad altında kurulamayacağı”

1995 değişikliği ile Sayıştay üyelerinin siyasi partilere üye olmaları yasaklandı. 69/1. fıkranın ilk metninde mevcut olan “Siyasî partiler *tüzük* ve *programları* dışında faaliyette bulunamazlar” hükmü 1995 değişikliği ile kaldırıldı.

SDE Analiz

hükmü benimsendi. 1995 değişikliği ile Anayasanın 68. ve 69. maddelerinde kapatma nedenleri yeniden formüle edildi. Yeni düzenlemeyle, kapatma nedenleri, 68/4, 69/6. ve 9. fıkralarda düzenlendi. Bu kapsamda kapatma nedenlerinin belirlenmesinde 14. maddeye yollama yapılma şeklindeki dağınık, dolambaçlı ve belirginlikten uzak olan yol terk edildi.

2001 anayasa değişikliği ile kapatma sebeplerinden birisi olan "odak olma"nın ne olduğu bizzat anayasada belirlenmiş oldu. 2001 değişikliği ile partiler lehine benimsenen bir diğer yenilik de, kapatma yaptırımını yanında yeni bir yaptırımın benimsenmiş olmasıdır: bu yaptırım türü "Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılma"dır. Buna göre, AYM, 68/7. fıkradan önceki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir. 2001 değişikliği ile teminat sağlama amacına yönelik olarak benimsenen bir diğer yenilik de siyasî partilerin kapatılması konusunda AYM'nin karar alma çoğunluğuna ilişkindir. AYM daha önceleri siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin kararını *salt çoğunluk* ile verirken, 2001 değişikliği ile, bu kararı "beşte üç" çoğunlukla vermesi esası benimsendi. 2001 değişikliği ile 13. maddenin genel sınırlama sebebi olmaktan çıkarılması neticesinde, sınırlama sebepleri için sadece 68. ve 69. maddelere referans yapılmıştır. Bütün bu anayasal değişikliklerden SPK'nun pek fazla etkilendiğini söyleyebilmek zordur.

2001 anayasa değişikliği ile kapatma sebeplerinden birisi olan "odak olma"nın ne olduğu bizzat anayasada belirlenmiş oldu. 2001 değişikliği ile partiler lehine benimsenen bir diğer yenilik de, kapatma yaptırımını yanında yeni bir yaptırımın benimsenmiş olmasıdır.

SDE Analiz

Anayasanın Günümüzde Yürürlükte Olan Metnine Göre Siyasi Partiler Rejimi

1982 Anayasası'nın 68. ve 69. maddeleri oldukça ayrıntılı hükümler içermektedir. Bu maddelerde, siyasi parti hürriyetinin çerçevesini belirleyen, hem güvence sağlayan, hem de bu hürriyetin sınırını ve sınırlama sebeplerini gösteren hükümler mevcuttur. 1982 Anayasası'nın nihai halinin siyasi partiler rejimine ilişkin benimsediği esaslar şunlardır:

1982 Anayasası'nın nihai halinin siyasi partiler rejimine ilişkin benimsediği esaslardan biri şudur: Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Bu belirlemeye göre, sadece Türk vatandaşları siyasi parti hürriyetine sahiptir.

- Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Bu belirlemeye göre, sadece Türk vatandaşları siyasi parti hürriyetine sahiptir. Siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar. Bu hükümler, siyasi parti hürriyetini, hem negatif (partiden ayrılma) ve pozitif (siyasi partileri kurma ve üye olma) yönleri itibariyle teminat altına alınmış olması, hem de izin sistemi yerine kuruluşta serbesti sisteminin benimsenmiş olması itibariyle demokratik ilkelerle uyumludur. Anayasada siyasi partilerin, *demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları* oldukları belirtilmiştir. Bu hükümle siyasi partilerin Türkiye'deki demokratik sistem açısından haiz olduğu işlevsel önemi üzerinde vurgu yapılmıştır. Her ne kadar bu ifade en azından diğer hükümlerden soyutlanmış olarak okunduğu zaman önemli bir vurgulama gibi görünse de, anayasadaki siyasi partiler rejimine ilişkin sağlıklı bir değerlendirmenin yapılabilmesi için bu hükmün diğer hükümlerle bütünlük içerisinde değerlendirilmesi gerekir.
- Siyasi partilere üye olabilme yaşı 18'dir. Siyasi rüşt olarak da nitelenebilecek seçmen olma yaşının çağdaş demokrasilerdeki pratiklerle uyumlu olduğu söylenebilir.
- Siyasi partilere ilişkin düzenlemeler 68. ve 69. maddelerde karma bir şekilde yapılmıştır. Maddelerin birisinde güvence sağlayıcı, diğerinde sınırlamaya ilişkin hükümlerin düzenlenmesi yöntemi yerine, 68.

SDE Analiz

maddede hem güvence sağlayıcı hem de sınırlayıcı hükümler yer alırken, 69. maddede ağırlıklı olarak sınırlama sebeplerine yer verilmiştir.

- Anayasada siyasi partilere ilişkin iki tür yaptırım benimsenmiştir. Bunlar:

- (1) Hakkında dava açılan siyasi partinin kapatılması;
 - (2) Siyasi parti hakkında devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakma.
- 68. maddenin ilk üç fıkralarında güvence sağlayıcı hükümler mevcut iken 68/4. fıkrada siyasi parti hürriyetine ilişkin bir dizi sınırlama ve yasaklama sebeplerine yer verilmiştir. Buna göre:

“siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez”.

Bir siyasi parti burada yasaklananları yaparak bu hükmü ihlal ederse bunun yaptırımının ne olacağı 69/6. maddede düzenlenmiştir. 69/6. maddede, 68/4. maddedeki hükmün ihlalinin iki şekilde olabileceği belirtilmektedir.

- (1) Siyasi partilerin tüzük ve programlarının 68/4. fıkra hükümlerine aykırı olması halinde bu partiler hakkında temelli kapatma kararı verilir (md. 69/6). Burada yasaklanan siyasi partilerin düşünce ve siyasi politikalarıdır. Buradaki sınırlama sebeplerini ikili bir tasnife tabi tutmak mümkündür. Birincisi, bünyesinde şiddeti de içeren sınırlama sebepleridir. Bunlara, *sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlama, suç işlenmesini teşvik etme* yasakları misal verilebilir. Bu tür yasakların demokrasi teorisi ile çelişirliğinden söz edilemez. İkinci tür sınırlama sebeplerinin, şiddeti ya da hukuk dışı işlemleri bünyesinde barındırmaları zorunlu değildir. Siyasi partilerin tüzük ve programlarının burada sözü edilen hükümlerle gelişmesi, yasaklama önlemine başvurulması için yeterlidir. Bir diğer ifadeyle, ikinci durumda, burada sözü edilen anayasal hükümlere aykırı olan tüzük ve programların, şiddeti ve hukuk dışılıkları içermesi halinde de içermediği

Siyasi partilerin tüzük ve programlarının 68/4. fıkra hükümlerine aykırı olması halinde bu partiler hakkında temelli kapatma kararı verilir (md. 69/6). Burada yasaklanan siyasi partilerin düşünce ve siyasi politikalarıdır.

SDE Analiz

durumlarda da, ilgili siyasi parti hakkında yasaklama yoluna gidilebilmektedir. Burada belirtilen yasaklama nedenlerinden birçoğunun, bir demokraside, çoğulculuğun gereği olarak, gerek bireysel, gerekse siyasi partiler şeklinde ifade edilmesi meşru görülebilmesi mümkün olduğu halde, ülkemizde anayasal olarak yasaklanmış bulunmaktadır.

(2) Bir siyasi partinin, 68/4. maddede belirtilen ve yasaklanan fiillerin işlendiği odak haline gelmesi. Bu siyasi partiler hakkında da temelli kapatma kararı verilir (md. 69/6, 8). Odak olmanın hangi halde gerçekleşeceği anayasada tanımlanmış olmakla birlikte, odak olmanın gerçekleşip gerçekleşmediğini belirleme yetkisi AYM'ne aittir. Ayrıca, odak olma hali tespit edilirken, odak olmaya esas teşkil edecek suç niteliğindeki fiillerin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda kesinleşmiş mahkeme kararı da aranmamaktadır. Fiiliyatta da AYM'nin, gerek gazetelerde, gerekse internette ya da televizyonlarda yer alan bazı haberleri bile delil olarak kullanılmaktan imtina etmediği görülmektedir. Diğer yandan, 68/4. fıkra hükümlerine aykırı eylemlerin kapatmaya esas olacak odak olma içerisine girdirilmesi için şiddeti içermesi şartı aranmamıştır. Burada sözü edilen sınırlama sebeplerine aykırı olan ama barışçıl bir şekilde gerçekleştirilen fiil ve davranışlar da odak olma kapsamına dâhil edilmektedir. Bunun da çoğulcu temelli demokrasi teorisi ile bağdaşırılığı bulunmamaktadır.

Siyasi partilere ilişkin diğer bazı kapatma sebepleri 69/11. maddede düzenlenmiştir. Buna göre, *"yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır"*.

SPK'na göre, şu hallerde de, siyasi partiler hakkında "Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakma yaptırımına" karar verilebilecektir:

- Siyasi partilerin faaliyetlerinin izlenmesi amacıyla Yargıtay C. Başsavcılığı'nın istediği bilgi ve belgeleri bildirilen süre içinde vermeyen partiye Yargıtay C. Başsavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliğ olunur. Bu yazıda, bildirilen süre içinde cevap verilmediği ve istek yerine getirilmediği takdirde o partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açılabileceği de belirtilir. Bu tebliğde bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmezse, Yargıtay C. Başsavcılığı, o siyasi partinin *Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması* için AYM'nde re'sen dava açabilir (SPK. md. 102/1).

Siyasi partilere ilişkin diğer bazı kapatma sebepleri 69/11. maddede düzenlenmiştir. Buna göre, "yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır".

SDE Analiz

- Parti büyük kongresi, merkez karar ve yönetim kurulu veya bu kurulun iki ayrı kurul olarak oluşturulduğu hallerde TBMM grup yönetim kurulu, TBMM grup genel kurulu, parti genel başkanı dışında kalan parti organı, mercii veya kurulu tarafından anayasanın 68/4. fıkrasında yer alan hükümlere aykırı fiilleri işlemeleri halinde, fiilin işlendiği tarihten başlayarak 2 yıl geçmemiş ise, Yargıtay C. Başsavcılığı, söz konusu organ, mercii veya kurulun işten el çektilmesini yazı ile o partiden ister (SPK. md. 102/2). Parti üyeleri, 68. maddenin 4. fıkraya hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalarından dolayı hüküm giyerler ise, Yargıtay, bu üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmasını ister. Söz konusu siyasi parti, tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içinde istem yazısında belirtilen hususu yerine getirmedeği takdirde, C. Başsavcılığı AYM'nde o partinin devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakılması için dava açar (SPK. md. 102/3).
- Siyasi Partiler hakkında kapatma ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakma yaptırımlarının verilmesi amacıyla açılan davalara bakma bu konularda kesin karar verme yetkisi AYM'ne aittir.

Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler (AY. md. 69/2). Bu hüküm ile siyasi partilerin ticari faaliyet niteliğinde olan işletmelerin sahibi ve ortağı olamaz, bunları ortaklık şeklinde işletemezler.

Anayasanın 69/5. maddesine göre, siyasi partiler hakkında kapatma ya da devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakma yönünde karar verilebilmesi için dava açma yetkisi Yargıtay C. Başsavcısı'na aittir. Yargıtay C. Başsavcısı, bu yetkiyi, 2820 Sayılı SPK'nun 100. maddesi gereğince, ya re'sen kullanır veya Bakanlar Kurulu kararı üzerine Adalet Bakanı'nın isteğiyle, ya da bir siyasi partinin istemi üzerine kullanır.

2010 Anayasa değişikliğine göre, AYM,

- I. Bir siyasi partinin kapatılmasına ancak toplantıya katılan üyelerin üçte iki (2/3) oy çoğunluğuyla karar verebilir (md. 149/3).
- II. Bir siyasi parti hakkında devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakma cezası verilebilmesi için de toplantıya katılan üyelerin üçte iki (2/3) oy çokluğuyla karar alınması gerekir.

Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler (AY. md. 69/2). Bu hüküm ile siyasi partilerin ticari faaliyet niteliğinde olan işletmelerin sahibi ve ortağı olamaz, bunları tek başına ya da ortaklık şeklinde işletemezler.

Siyasi partiler hakkında mali denetim yapma yetkisi AYM'ne aittir. Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gerekir. Burada siyasi partilerin, hem elde edecekleri gelirler bakımından, hem de bu gelirlerin

harcanması bakımından bir sınırlama söz konusudur. Bu sınırlamanın ölçütü, gelir ve harcamaların, siyasi partilerin amaçları ile uyumlu olmasıdır; şayet bu konuda bir uyumluluk yok ise mali denetim kapsamında yaptırıma muhatap olurlar. AYM, mali denetim görevini yerine getirirken Sayıştay'dan yardım sağlar. AYM'nin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir. AYM'nce, partilerin mali yönden denetlenmeleri neticesinde, kanuna uygun olmayan gelir ve giderlerinin tespit olunması halinde, kanuna uygun olmayan miktarlar, hazineye gelir olarak kaydedilir (SPK. md. 75, 76).

Kapatılan Partilere ve Kapatmaya Neden Olanlara İlişkin Uygulanan Yaptırımlar:

- 1- Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz (AY. md. 69/7).
- 2- Bir siyasî partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dâhil üyeleri, AYM'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmî Gazete'de gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak 5 yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar (AY. md. 69/8).
- 3- AYM kararıyla kapatılan partinin bütün malları hazineye geçer (AY. md. 107/1).

- Anayasada siyasi partilere üye olamayacak olanlar da belirlenmiştir. Bunlar şu şekildedir: Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dâhil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar (md. 68/5). Bu listede yer alanların bir kısmı makul görülebilir. Özellikle yargı mensupları ile silahlı kuvvetler mensuplarının bu listede yer alması, görevlerinin arz ettiği özellikler sebebiyle makul görülebilir. Fakat listenin diğer kısmını demokratik ilkelerle uyumlu görebilmek zordur. Bu telakki, kamuda görev alanlara yönelik şüpheli bakışı yansıtmaktadır. Oysa kamuda görev yapan bir kişinin tarafsızlığını sağlamanın tek ve etkili yolu, onların siyasi partilere üye olmalarını yasaklamak değildir. Kamusal gücü kullanmakta olan bir kişinin tarafsız olması, bu gücü siyasi düşünce temelli olarak ayrımcı bir şekilde kullanması tamamen kişisel ahlaki ve etik kurallara karşı duyarlılığı ile alakalı bir meseledir. Bir kamu görevlisinde bu duyarlılıklar eksik ya da zayıf ise siyasi parti üyesi olsa da olmasa da tarafgir davranarak siyasi eğilimlerini kamusal işlerine karıştırabilir. Şayet bir kişide kişisel olarak bu duyarlılıklar

Kapatılan partilere ve kapatmaya neden olanlara ilişkin uygulanan yaptırımlardan bazıları şunlardır: Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz (AY. md. 69/7). AYM kararıyla kapatılan partinin bütün malları hazineye geçer (AY. md. 107/1).

SDE Analiz

gelişmiş ise bu kişinin, siyasi parti üyesi olsa da olmasa da tarafsızlığını koruma konusunda sorun yaşanması ihtimali azdır.

68. maddede yüksek öğretim elemanlarının siyasi partilere üyeliği konusunda da hüküm mevcuttur. Buna göre, yüksek öğretim elemanları siyasi partilerin sadece merkez organlarında görev alabilirler. Diğer kademelerde görev almalarının niçin yasaklandığının ve bu yasaklamaların demokrasi teorisi ile uyumluluğunun mantıki bir izahı bulunmamaktadır.

Yükseköğretim öğrencilerinin siyasî partilere üye olabilmelerine ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

69. maddede "Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmalarını demokrasi ilkelerine uygun olur" hükmü yer almaktadır.

Her ne kadar anayasanın 13. maddesinde siyasi partilere ilişkin sınırlamaların 68. ve 69. maddelerdeki sebeplerle sınırlı olduğu belirtilmiş ise de, bazı siyasi parti kapatma davalarında Anayasanın Başlangıç Kısmı'na da referans yapıldığı görülmektedir. Anayasanın ruhunu tayin eden resmi ideolojinin içinde mündemiç olduğu Başlangıç Kısmı, siyasi partiler için, çoğulculuğu büyük ölçüde daraltıcı yönde işlev görmektedir.

Hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasının yasaklandığı 14. madde de siyasi partiler için yasaklamaların kaynağını teşkil edebilme potansiyeli taşımaktadır. Bu maddeye göre kötüye kullanma hallerinde partiler dâhil bütün hak ve hürriyetler sınırlandırılabilir için, bu madde bir nevi genel sınırlama sebeplerini düzenleyen anayasa hükmü mahiyetine bürünmüş olmaktadır.

Siyasi Partilere Devlet Yardımının Yapılması: Siyasi partilere devlet yardımı yapılması konusunda 1982 Anayasası'nın ilk metninde hüküm mevcut değildi. 1982 Anayasası döneminde, bu yardımın yapılması konusu, ilk defa 27.06.1984 Tarih ve 3032 Sayılı Kanunla düzenlenmiştir. Konuya ilişkin hüküm daha sonra, 1987 ve 1988 yıllarında çıkarılan 3349 ve 3470 Sayılı Kanunlarla değiştirilmiştir. Anayasada 23.07.1995 Tarihinde yapılan değişiklikle, siyasi partilere devlet yardımının yapılması konusu şu şekilde düzenlenmiştir:

"Siyasî partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça malî yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve başlıkların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir" (md. 68/8).

Siyasi partilere devlet yardımı yapılması konusunda 1982 Anayasası'nın ilk metninde hüküm mevcut değildi. 1982 Anayasası döneminde, bu yardımın yapılması konusu, ilk defa 27.06.1984 Tarih ve 3032 Sayılı Kanunla düzenlenmiştir.

SDE Analiz

Kısa Bir Değerlendirme

Türkiye’de sistemin kurucu unsuru olarak görülen CHP dışındaki siyasi partilere karşı sürekli güvensizlik egemen olmuştur. Bu güvensizliğin temel sebebi, modernleş(tir)me, aydınlanma ve pozitivizm temelli militan laikliğin merkezinde konuşlandığı resmi ideolojik yapı, bölünme ve komünizm korkusudur. Özellikle bölünme korkusuna karşı bulunan üniter devlet, normatif kurallarla ve yaptırımlarla sıkı sıkıya koruma altına alınmak istenmiştir.

1990’lı yılların başlarından itibaren sosyalist sistemin çöküşünden sonra komünizm korkusu ve bu korku temelli politika ve önlemler büyük ölçüde zayıflamış ise de, resmi ideoloji temelli olarak dindar kesimler ile bölücü olduğu söylenen kesimlere yönelik koruyucu önlemler canlılığını sürdürmektedir.

1924 Anayasası döneminde altı hukuki normlarda ve uygulamalarda bu resmi ideoloji temelli koruyuculuk ile diğer korkuların bertaraf edilmesi kaygısı hâkim zihniyet olarak belirleyici olmuştur. Resmi ideoloji ile diğer korkuların bertaraf edilmesi yönündeki hâkim zihniyet, 1961 ve 1982 Anayasaları döneminde, hem anayasal düzeyde, hem de kanuni düzenlemelerde ve uygulamalarda belirleyici olmuştur. 1990’lı yılların başlarından itibaren sosyalist sistemin çöküşünden sonra komünizm korkusu ve bu korku temelli politika ve önlemler büyük ölçüde zayıflamış ise de, resmi ideoloji temelli olarak dindar kesimler ile bölücü olduğu söylenen kesimlere yönelik koruyucu önlemler canlılığını sürdürmektedir.

İşte bu hâkim zihniyetten etkilemesi neticesinde ülkemizde çok sayıda siyasi parti, sırf cari düzenle geliştiği gerekçesi ile kapatılmıştır. Cari sistem otoriter de olsa, siyasi partilerin bu sisteme yönelik geliştirdiği ciddi eleştiri ve farklı politika önerileri onların kapatılmaları için yeterli görülmüştür. Bu ortamda esasen yasaklanan, bu partilerin düşünceleridir. Bunlar, çoğulcu bir demokraside makul ve talep edilebilir düşünceler olduğu halde, Türkiye’de siyasi partilerin kapatılması sebebi olabilmıştır. Bunun neticesi, resmi ideoloji ve korkularla sınırı çizilen sınırlı bir çoğulculuktur. Bunun bir diğer adı, militan demokrasidir.

SDE Analiz



Türkiye’de her ne kadar 1961 ve 1982 Anayasalarında, insan hakları, hukuk devleti ve demokratik devlet ilkelerine yer verilmiş ise de, militan demokrasi ile bu üçlünün bir arada olması mümkün değildir. Çünkü insan hakla-

rı, hukuk devleti ve demokrasinin bütünleşmesi ile ortaya çıkan "anayasal demokrasi"dir. Anayasal demokrasi ile militan demokrasi bir arada bulunması mümkün olmayan iki demokrasi türüdür. Bu vesileyle, 1961 ve 1982 Anayasasında egemen olan militan demokrasi ile bu anayasaların 2. maddesinde yer alan insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi üçlemesi çelişmektedir. Bu anayasalarda normatif olarak anayasal demokrasinin formülasyonuna yer verilerek militan demokrasinin üzeri örtülmek istenmektedir.

Siyasi partiler rejiminin sınırının belirlenmesinde anayasal demokrasi değil militan demokrasi belirleyici olmuş, bunun neticesinde de birçok parti bu resmi ideoloji ya da yukarıda sözü edilen korkular temelli olarak kapatılmıştır. Bu partilerin kapatılmasında esas itibarıyla demokrasiden ziyade, otoriter laik Cumhuriyetin korunması belirleyici olduğu için, ülkemizdeki yapılanmayı ifade etmek için, militan demokrasi yanında, militan cumhuriyet ve militan laiklik nitelemelerinin yapılmasının da mümkün olduğu söylenebilir.

Ülkemizde militan laiklik ve militan Cumhuriyet ortamında, demokrasi çok sınırlı ve zayıf kalmıştır. Hatta bu sınırlı ve zayıf olan demokrasinin derinleştirilmesi yönündeki her türlü çaba, laik Cumhuriyet'in altının oyulması olarak nitelendiği için, bu yönde çaba sarf eden her türlü oluşum, düşünce ve siyasi parti değişen konjonktürel şartlarla da bağlantılı olarak ya kapatılmış veya kapatılmaya çalışılmış veyahut bütün bunlar yapılamasa da ötekileştirilmeye ve önemsizleştirilmeye çalışılmıştır.

Artık Yeni Anayasa yapım çalışmalarının yapılmakta olduğu günümüz şartlarında Türkiye'nin ihtiyacına cevap verebilecek yönetim ve devlet şekli, militan demokrasi ve militan laik Cumhuriyet değil, anayasal demokratik laik Cumhuriyet'tir. Bu sistemde belirleyici unsur insan hakları temelli hukuk devleti olmalıdır. Hukuk devleti ile bütünleşerek anayasal nitelemesini edinen demokrasinin belirleyiciliğindeki laiklik ve cumhuriyette siyasi partiler de layık olduğu demokratik konuma yerleşebileceklerdir. Bu sistemde artık hayali ve vehmi korkular değil, çoğulculuk belirleyici olacaktır. Yeni Anayasa'da hâkim olması gereken, sahici hukuk devleti ve insan hakları temelli demokratik Cumhuriyet olmalıdır. Laiklik, bu yeni demokrasi telakkisi ile uyumlu olmalıdır. Bu telakki ile uyumlu olarak laiklik, modernleş(tir)me ve pozitivist düşünceyi her halükarda topluma hâkim kılma temelinde hâkim dine karşı mücadele etmenin aracına dönüştürülmemeli, çoğulculuğu sağlamanın bir unsuru olma işlevi yüklenecek şekilde düzenlenmelidir. Laiklik, geçmişteki uygulamalarda olduğu şekilde siyasi partilere karşı onları yok etmenin aracı olmaktan çıkarılmalıdır.

Siyasi partiler rejiminin sınırının belirlenmesinde anayasal demokrasi değil militan demokrasi belirleyici olmuş, bunun neticesinde de birçok parti bu resmi ideoloji ya da yukarıda sözü edilen korkular temelli olarak kapatılmıştır.

SDE Analiz

Yeni Anayasa İçin Siyasi Partiler Rejimine İlişkin Öneriler

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)'nün siyasi partiler rejimine ilişkin önerilerine geçmezden önce, bazı sivil toplum kuruluşları, meslek teşekkülleri ile siyasi partiler tarafından hazırlanan anayasa önerilerinde siyasi partiler rejimine ilişkin yaklaşımlara yer verilecektir. Türkiye'de burada görüşlerine yer verilecek kesimlerin siyasi partilere ilişkin önerileri farklılık arz etmektedir; bir kısmı statükocu bir tutum sergileyerek siyasi parti hürriyetinin alanını daraltıcı yönde tutum sergilerken, diğer bazılarının görüşleri bu hürriyetin alanını genişletici yöndedir. Bazılarının siyasi partilere ilişkin önerileri, 1982 Anayasası ile büyük ölçüde benzeşirken, bir kısmının mevcut anayasadan farkı büyük ölçüde kısmi ve yüzeysel niteliktedir. Bazı önerilerde sadece güvence sağlayıcı hükümlere yer verilmişken, bir kısmında güvenceler büyük ölçüde etkisizleştirilecek şekilde sınırlama ve kapatma sebeplerine yer verilmiştir.

Siyasi parti üyeliğine ilişkin yasaklamalar konusunda benzeşen öneriler olduğu gibi, aşırı derecede farklılık arz eden öneriler de vardır. ANAP'ın (1993) önerisine göre, memurlar ve diğer kamu görevlileri siyasi partilere üye olamazlar.

Bu önerilerin büyük ekseriyetinde, siyasi partilere ilişkin güvence sağlayan hükümler, 1982 Anayasası'ndan da esinlenilerek birbirinin tekrarı niteliğindedir.

Siyasi parti üyeliğine ilişkin yasaklamalar konusunda benzeşen öneriler olduğu gibi, aşırı derecede farklılık arz eden öneriler de vardır. ANAP'ın (1993) önerisine göre, memurlar ve diğer kamu görevlileri siyasi partilere üye olamazlar. TOBB (2000), bu listeye yüksek öğretim öncesi öğrencileri de ilave etmektedir (2007 Özbudun 2008 Ortak Payda Çalışma Grubu ve 2010 BDP Önerilerinde de benzer hükümler mevcuttur). 1982 Anayasası'nın ilk metnine benzer şekilde üye olmayacaklara ilişkin en geniş liste RP'nin önerisinde yer almaktadır. Buna göre, "Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, yüksek öğretim kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve silahlı kuvvetler mensupları siyasal par-

SDE Analiz

tilere üye olamazlar". 2001 ve 2007 TBB önerisinde RP tarafından önerilen listenin kapsamı kısmen daraltılarak benimsenmiştir. Özbudun önerisi, bazı cüzi farklılıkla TBB'nin (2001 ve 2007) önerilerine benzemektedir. Öneriler içerisinde üye olabileceklerin kapsamını en geniş olarak belirleyen HEP'tir (1993). HEP'in (1993) teklifine göre, hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları ve TSK mensupları siyasi partilere üye olamazlar, bunların dışında kalanlar siyasi partilere üye olabilirler. HEP kapatıldıktan sonra, bu parti ile aynı siyasi mihverde yer alan BDP'nin (2010) siyasi partilere üye olamayacaklara ilişkin listesi de TBB'nin (2000) önerisi ile benzerlik teşkil etmektedir. Bazılarında kamu görevlilerinin siyasi partilere üye olmalarına ilişkin sınırlamaları belirleme (1993 DYP ve 1993 SHP Önerileri) bir kısmında da yüksek öğretim elemanları ve öğrencilerinin siyasi partilere üye olmalarına ve partilerde görev almalarına ilişkin esasları düzenleme (2001 ve 2007 TBB, 2007 Özbudun, 2008 Ortak Payda Çalışma Grubu, 2010 BDP Önerileri) yetkisi yasama organına verilmiştir. Bunlar içerisinde temsili demokrasi ile en uyumlu olanın HEP (1993) önerisi olduğu söylenebilir.

Siyasi partilere ilişkin teşkilatlanma yasakları konusundaki önerilerin bir kısmı 1995 Anayasa değişikliğinden önce olduğu için, bu önerilerin birçoğu 1995 değişikliği ile karşılanmıştır (1993 DYP, 1993 HEP, 1993 SHP Önerileri). Fakat bazı siyasi partilerin 1993 yılındaki önerileri 1982 Anayasası'nın ilk metni ile uyumludur. RP'nin (1993) önerisine göre, siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamazlar (benzer hükümler 1993 DSP Önerisi'nde de vardır). Bu partilerin teşkilatlanma yasaklarına ilişkin önerileri bazı yönlerden 1982 Anayasası'nın ilk metninin de gerisinde kalmaktadır.

Siyasi partilere ilişkin yasaklamalar, kapatma sebepleri ve yaptırımlar konusunda değişik öneriler vardır. Bunların bazıları 1982 Anayasası ile benzerlik arz ederken bir kısmı çok daha hürriyetçi niteliktedir. TBB (2001 ve 2007) önerilerinde, siyasi partilerin tüzük ve programlarına ilişkin 1982 Anayasası'nın 68/4. fıkrasında belirtilen yasaklama sebeplerinin aynen tekrarı şeklinde yasaklama ve kapatma sebepleri öngörülmüştür (Bazı kısmi farklılıklar göz ardı edilecek olursa, benzer hükümler, 1992 TUSİAD, 1993 DYP, 1993 RP, 2000 TOBB, 2007 Özbudun, 2010 BDP Önerilerinde de mevcuttur). Buradaki yasaklamalar, genellikle tüzük ve programlardaki ifadelerle siyasi parti üyelerinin beyanlarını hedef almaktadır. Bu öneriler, "şiddeti önerici ve teşvik edici nitelikte olma, dinler, ırklar ve halklar arasında çatışmayı ve yabancı düşmanlığını savunma" şartları aranmadığı ölçüde demokrasi ilkeleri ile çelişme arz etmektedir. HEP'in (1993) önerisi

Bazı siyasi partilerin 1993 yılındaki önerileri 1982 Anayasası'nın ilk metni ile uyumludur. RP'nin (1993) önerisine göre, siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamazlar (benzer hükümler 1993 DSP Önerisi'nde de vardır).

SDE Analiz

burada belirtilenlerden farklılık arz etmektedir; bu öneride, siyasi partilerin, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik, laik, cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ilkesine, düşünceyi açıklama ve öneride bulunma sınırlarını aşan, şiddete başvurma gibi açık tehlike teşkil edecek şekilde aykırı faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmaktadır (1993 SHP önerisi de benzer niteliktedir).

Bir önceki paragrafa ilave olarak siyasi partilere ilişkin yasaklama ve kapatma sebepleri bakımından, bu hürriyetin alanını en fazla daraltarak 1982 Anayasası'nın mevcut hali ile büyük ölçüde benzerlik arz eden ve bu yönü sebebiyle de en kapsayıcı hükümler içeren düzenleme TOBB'un (2000) önerisinde yer almaktadır (2001 ve 2007 TBB ve 2007 Özbudun önerilerinde de benzer hükümler vardır). 1993 RP önerisinde 1982 Anayasası'nın ilk metnine benzer şekilde, kapatma sebeplerinin belirlenmesinde anayasanın 14. maddesine referans yapılmıştır. Aynı öneride, daha başka kapatma sebeplerine de yer verilmiştir. Diğer önerilerin bazılarında sınırlama ve kapatma sebeplerine ya hiç yer verilmemiş veya bunların kapsamı çok dar tutulmuş ya da bunları belirleme konusunda yasama organı yetkili kılınmıştır.

Burada siyasi partilerin tüzük ve programları ile parti üyelerinin siyasi beyanlarının sınırlama ve kapatma sebebi kabul edilebilmeleri için, bazı önerilerde, bunların şiddeti önermeleri ya da içermeleri şartı aranırken, bir kısmında bunların şiddeti önerip önermediğine hiç bakılmamıştır. Bu son durumda partilerin tüzük ve programları ile partilerin üyelerine atfedilen ifadelerin yasaklama sebebi kabul edilmesi için bunların anayasada ifade edilen bazı hükümlere aykırı olması ya da yürürlükteki anayasal düzene ilişkin esaslı eleştiriler getirilmiş olması yeterli görülmüştür. Bu hükümlerin birçoğu büyük ölçüde siyasi ya da dini temelli düşüncelerin yasaklanması anlamına geldiği için, bunların demokratik çoğulculukla bağdaşır olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

1993 SHP Önerisi'nde, siyasi partiler kurulduğu andan itibaren, tüzük, program, kurucuları ve kurucularının hukuki durumları bakımından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın çok sıkı takibine tabi kılınmıştır. Bu hüküm büyük ölçüde siyasi parti hürriyetine karşı duyulan güvensizliği yansıtmaktadır.

TBB (2001 ve 2007), kapatma dışında, ihtar, uyarı ve diğer bazı yaptırım türlerinin de benimsenmesini önermiştir. BDP (2010), 1982 Anayasası'nın mevcut hali ile uyumlu olarak, kapatma yaptırımını yanında devlet yardımından kısmen ya da tamamen mahrum kılma yaptırımını da önermiştir (benzer hüküm 2007 Özbudun önerisinde de vardır).

**1993 SHP
Önerisi'nde, siyasi
partiler kurulduğu
andan itibaren,
tüzük, program,
kurucuları ve
kurucularının
hukuki durumları
bakımından
Yargıtay
Cumhuriyet
Başsavcısı'nın
çok sıkı takibine
tabi kılınmıştır.
Bu hüküm büyük
ölçüde siyasi parti
hürriyetine karşı
duyulan
güvensizliği
yansıtmaktadır.**

SDE Analiz

Siyasi partilere ilişkin yasaklama sebeplerinden birisi de ticari faaliyette bulunmaktır. Bazı önerilerde bu yöndeki yasağa açıkça yer verilmiş iken (2000 TOBB, 2001 TBB, 2007 Özbudun, 2007 TBB, 2010 BDP Önerileri), Bazılarında 1982 Anayasasındaki bu hükmün kaldırılması açıkça önerilmiş (1991 HAK-İŞ Önerisi), bazı önerilerde ise bu konuda hiçbir hükme yer verilmemiştir.

Bazı önerilerde siyasi partilere ilişkin mali denetim yetkisi AYM'ne verilirken (1993 DYP, 1993 HEP, 1993 SHP, 2000 TOBB, 2001 ve 2007 TBB Önerileri), 2010 BDP önerisinde bu yetki Sayıştay'a verilmiş, bir kısmında bu konuya hiç temas edilmemiştir.

Önerilerin birçoğunda siyasi partilere ilişkin kapatma davasına bakma yetkisi AYM'ne dava açma yetkisi de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'na verilmiştir. Bu yönden 1982 Anayasası'ndan farklı bir öneri mevcut değildir. Bazı önerilerde ise bu konuda hiçbir hüküm mevcut değildir.

Bazı önerilerde siyasi partilere devletin mali yardım yapması konusunda hiç hüküm yer almazken, bazı önerilerde, belli şartlar altında devletin siyasi partilere hakça yardım etmesi öngörülmektedir (1992 Üskül, 1993 DYP, 1993 SHP, 2000 TOBB, 2001 TBB, 2007 Anayasa Kadın Platformu, 2007 Özbudun, 2007 TBB, 2010 BDP önerileri).

Bu önerilere ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, her birisi tek başına değerlendirildiği zaman, bunların siyasi partilerin demokratik işlevleri ile uyumlu olduğunu söyleyebilmek zordur. Bir kısmının siyasi ideolojik saiklerle hazırlandığı, bazı önerilerin 1982 Anayasası'nın kötü bir taklidi görünümünü sergilediği, bir kısmının da yetersiz hükümler içermekte olduğu görülmektedir. Her birisi teker teker değerlendirildiği zaman, burada siyasi partiler rejimine ilişkin önerilerin birçoğu, sınırlı çoğulculuğu öngören militan/mücadeleci demokrasi tiplemesine uygun olduğu için Türkiye'nin ihtiyaçları ile uyumlu değildir. Diğer bazı öneriler ise çok kısmi ve lokal nitelikte hükümler olduğu için siyasi parti hürriyetinin teminatlı bir yapıya kavuşturulması açısından yetersiz kalmaktadır.

Bazı önerilerde siyasi partilere ilişkin mali denetim yetkisi AYM'ne verilirken (1993 DYP, 1993 HEP, 1993 SHP, 2000 TOBB, 2001 ve 2007 TBB Önerileri), 2010 BDP önerisinde bu yetki Sayıştay'a verilmiş, bir kısmında bu konuya hiç temas edilmemiştir.

SDE'nin Önerisi

Siyasi partilere ilişkin kapatma sebepleri, demokratik anayasal düzene yönelik hukuk dışı şiddeti öneren ya da içeren söylem ve eylemlerle, ırklar, dinler ve halk kesimleri arasındaki düşmanlık ile yabancı düşmanlığının savunulması ile sınırlandırılmalıdır.

Siyasi parti hürriyetinin doğrudan anayasada düzenlenmesi, bu hürriyetin mutlaka teminat altına alındığı anlamına gelmez. 1961 ve 1982 Anayasalarında olduğu gibi, anayasal düzenleme, bazen siyasi parti hürriyetinin faaliyet alanını büyük ölçüde daraltıcı yönde işlev görebilmektedir. Bu vesileyle siyasi parti hürriyetinin anayasada düzenlenip düzenlenmemesi bu hürriyetin teminatlı bir yapıya kavuşturulması açısından pek de fazla önemli değildir. Şayet anayasal düzenleme olacaksa, burada önemli olan husus, siyasi partilere ilişkin normatif düzenlemelerin demokratik sistemle uyumlu ve siyasi partiler için teminat sağlayıcı nitelikte olmasıdır. Şayet siyasi partiler için teminatlı sistem kuran hukuki düzenlemeler mevcut ise bu düzenlemelerin anayasal hükümler ya da anayasa altı işlemler şeklinde olmasının çok fazla önemi yoktur. Kısaca ifade etmek gerekirse, siyasi çoğulculukla uyumlu siyasi partiler rejimini öngören normatif düzenlemelerin, "siyasi parti hürriyeti kural, sınırlama ise istisna" ilkesi ile uyumlu olmalıdır.

Siyasi partilere ilişkin yasaklamaların, siyasi çoğulculuk temelli demokratik toplumun gerekleri ile çelişecek şekilde daraltıcı nitelikte olmamalıdır. Kısaca yürürlükteki anayasada barışçı usullerle sistemde esaslı değişikliklerin öngörülmesi, sistemle bütünleşik kesimlerin bakış açılarına göre, aykırı görülebilen, radikal değişiklik ya da farklı politikaların önerilmesi siyasi partiler için yasaklama sebebi teşkil etmemelidir. Kısaca militan demokrasi ile uyumlu bir şekilde düşüncenin cezalandırılmasına sebep olan yasaklamalara itibar edilmemelidir.

Siyasi partilere ilişkin kapatma sebepleri, demokratik anayasal düzene yönelik hukuk dışı şiddeti öneren ya da içeren söylem ve eylemlerle, ırklar, dinler ve halk kesimleri arasındaki düşmanlık ile yabancı düşmanlığının savunulması ile sınırlandırılmalıdır. Bu yaptırıma başvurulurken, şiddeti içeren eylemler sebebiyle ilgili parti hakkında kapatma kararının verilebilmesi için bu eylemlerin siyasi partinin bütününe mal edilecek yoğunluk ve yaygınlıkta gerçekleşmesi gerekir.

SDE Analiz

Siyasi partiler birer tüzel kişiliklerdir. Bazen milyonlara varan üyeleri bulunmaktadırlar. Sadece birkaç üyenin ya da bazı yöneticilerinin fiil ve sözleri ile bütünleştirilerek, kısa yoldan bu partilerin kapatılması yoluna gidilmemelidir. Burada öncelik bireysel sorumluluk olmalı, mümkün olduğu kadar siyasi parti hürriyetinin kısıtlanmasına gidilmemelidir. Siyasi partilerin tüzel kişilik olarak yasaklamasına çok istisnai hallerde son çare olarak başvurulmalıdır. Siyasi parti üyelerinin anayasada belirtilen yasaklama sebeplerine istinaden sorumluluğu yoluna gidilebilmesi için, bu davranışların ilgili siyasi partinin genel kongre, TBMM grubu, genel merkez karar ve yönetim kurulu gibi üst düzey karar mercileri tarafından bilinçli, kararlı ve sürekli bir şekilde gerçekleştiriliyor olması gerekir.

Siyasi partiler hakkındaki kapatma davalarına bakmaya AYM yetkili olmaya devam etmeli. Fakat mali denetim uzmanlığı gerektiren bir faaliyet olduğu için, bu yöndeki yetkinin Sayıştay'a verilmesi önerilebilir.

Siyasi partilere ilişkin yaptırımlar tek ya da iki seçenekle sınırlı olmamalıdır. Yaptırım türlerinde çoklu seçenekler söz konusu olmalıdır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Siyasi parti üyeliği ile bağdaşmayan suçları işleyen üyelerin öncelikle bireysel sorumlulukları yoluna gidilmeli;
2. Siyasi parti üyeliği ile bağdaşmayan suçları işleyen üyelerin üyesi olduğu siyasi partiden üyeliğinin sona erdirilmesi;
3. Siyasi partilerde yasaklamayı haklı kılan davranışların ortaya çıkması halinde uyarı mahiyetinde ihtar da bulunulması;
4. Siyasi partilerde yasaklamayı haklı kılan bazı davranışların ortaya çıkması halinde söz konusu siyasi partinin bir ya da birkaç kez seçimlere katılmaktan men edilmesi;
5. Kısmen ya da tamamen hazine yardımından mahrum bırakılması;
6. Parasal cezaya hükmolünmesi;
7. Son çare olarak hakkında dava açılan siyasi partinin kapatılması.

Bir siyasi partinin tüzük ve programında şiddet içeren önerilerde bulunması halinde, önce ihtar vb. kapatmadan başka yaptırımlarla bu aykırılığın giderilmesi yoluna gidilmeli, daha sonra diğer ağır yaptırımlara başvurulmalıdır. Siyasi partiler hakkında kapatma davası açma yetkisi tek başına Yargıtay C. Başsavcısı'na verilmemelidir. Şimdiye kadar yaşananlardan da anlaşıldığı üzere, Yargıtay C. Başsavcısı çok kolaycı bir şekilde siyasi partiler hakkında kapatma davası açmaktan imtina etmemiştir. AYM'de çok istisnai haller hariç tutulursa, hakkında kapatma davası açılan partiler hakkında

Siyasi partiler hakkındaki kapatma davalarına bakmaya AYM yetkili olmaya devam etmeli. Fakat mali denetim uzmanlığı gerektiren bir faaliyet olduğu için, bu yöndeki yetkinin Sayıştay'a verilmesi önerilebilir.

SDE Analiz



çoğu kereler kapatma kararı vermiştir. Oysa siyasi partiler, siyasi yönü çok daha belirgin olan örgütlü yapılardır. Bu özellikleri sebebiyledir ki, siyasi partilerin, çoğu kereler anayasal olarak cevaz verilemeyecek faaliyetlerinin siyasi yollarla bertaraf edilmesi yargısal yollarla bertaraf edilmesinden çok daha etkili olabilmektedir. Bunun takdiri de büyük ölçüde siyasi niteliktedir. Bu vesileyle siyasi partilerin zararlı olduğu düşünülen faaliyetlerinin, umumi şartlara bağlı olarak, siyasi yollarla mı, yoksa yargısal yollarla mı daha etkili bir şekilde bertaraf edilebileceğini takdir etme yetkisinin siyasi bir kurum olan TBMM’de olmasında fayda vardır. Hele ki birçok siyasi partinin kapatılarak ya da ötelenerek mağduriyet ortamından faydalanarak büyüdüğü ülkemizde bu konu çok daha önem arz etmektedir. Bu vesileyle siyasi partiler hakkında kapatma davasını açma yetkisinin kullanılmasının TBMM’nin nitelikli çoğunlukla alacağı karara bağlanması gerekir. Bu durumda artık sık sık parti kapatma davalarına rastlanması söz konusu olmayabilecektir.

Siyasi partilere ilişkin yasaklama önlemlerine başvurulabilmesi için, yasaklamaya esas olacak delillerle alakalı inceleme ve araştırmalarda çok dikkatli olunmalı, özellikle üyelerine atfedilen ve yargılamaya muhtaç olan deliller hakkında mutlaka kesinleşmiş mahkeme kararı aranmalıdır.

Siyasi partilere ilişkin yasaklama önlemlerine başvurulabilmesi için, yasaklamaya esas olacak delillerle alakalı inceleme ve araştırmalarda çok dikkatli olunmalı, özellikle üyelerine atfedilen ve yargılamaya muhtaç olan deliller hakkında mutlaka kesinleşmiş mahkeme kararı aranmalıdır. Yoksa sırf internet ya da gazete haberlerinden hareketle yasaklama önlemine başvurulması halinde, Türkiye’de kapatılmayacak hiçbir siyasi parti yoktur. Özellikle internet siteleri o kadar denetimden uzaktır ki, buradaki bilgilerin mahkeme kararı olmaksızın doğruluğunu test edebilmek pek kolay ve hatta mümkün olamamaktadır. Diğer yandan kendisi suç teşkil etmeyen beyan ve fiiller, siyasi partilere ilişkin kapatma ya da diğer yaptırımlar için gerekçe teşkil edememelidir.

Siyasi partilere üye olmaya ilişkin sınırlamalar çok dar tutulmalıdır. Bir kere bütün memurları üye olmaktan men eden kapsayıcı yasaklamalardan vazgeçilmelidir. Bu konuda sadece iki istisna ile yetinilebilir; bunlar:

- (1) Yargı organlarında çalışan hâkim ve savcılar
- (2) Türk Silahlı Kuvvetleri’nde çalışan personel

2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu tamamen kaldırılmalı. Yapılacak yeni kanunda siyasi partiler çok ayrıntılı olarak düzenlenmemeli. Çünkü her ayrıntılı düzenleme, bu hürriyet için daraltıcı yönde işlev görebilmektedir. Özellikle siyasi partilerin tanımındaki ve amaçlarındaki ideolojik içerikli ifadelere yer verilmemeli, siyasi partilere, demokratik rejimlerdeki işlevleri ile uyumlu olmayan işlevler yüklenmemeli. Yapılacak Siyasi Partiler Kanunu, Federal Almanya’daki 1967 tarihli Siyasi Partiler Kanunu’nun kapsamına yakın bir şekilde 25-30 maddeden fazla olmamalı.

SDE Analiz

Kaynakça

- ANAYURT, Türk Hukukunda Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi: Ulusal Demokrasinin Strasbourg Demokrasisi Karşısında Hükmen Yenilgisi, s. 8-9.
- ARSLAN, Zühtü, "Anayasa Mahkemesi'nin Siyasal Partiler Politikası: 'Ve çağı'nda 'Ya-ya da'cı Yaklaşımını Anakronizmi Üzerine Bir Deneme", *Liberal Düşünce D.*, Y. 6, S. 22, Bahar 2001.
- Affaire Parti Socialiste de Turquie (STP) et Autres c. Turquie.
- Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey.
- Case of Socialist Party and Others v. Turkey
- Case of Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey
- Case of Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey
- Case of Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey (Büyük Daire Kararı).
- CDL-INF (1998) 14, *Prohibition of Political Parties and Analogous Measures*, Venice, 12-13 June 1998, <http://venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF>.
- CDL-INF (2000) 1, *Guidelines on prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures*, Venice, 10-11 December 1999, <http://venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF>.
- ÇAĞLAR, Bakır, "Hukukla Kavranan Demokrasi Ya da Anayasal Demokrasi", *Anayasa Yargısı*, S. 10, 1993.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü & HEPER, Yunus, SETA y., Ankara, 2011.
- ERDOĞAN, Mustafa, "Siyasî Partiler Devlet ve Demokrasi", *Liberal Düşünce D.*, Y. 6, S. 22, 2001.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, 1. B., Seçkin y., Ankara, 2000.
- KABASKAL, Mehmet; *Türkiye'de Siyasî Parti Örgütlenmesi*, Tekin y., İstanbul, 1991.
- KÜÇÜK, Adnan, *Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar*, Asil y., Ankara, 2005.
- ÖZCAN, Hüseyin & YANIK, Murat, *Siyasi Partiler Hukuku*, Der y., İstanbul, 2007.

- SAĞLAM, Fazıl, "Siyasal Partiler Kanununda Uluslararası Standartlara Uygunluk İçin Yapılması Gereken Değişiklikler", *Anayasa Yargısı*, S. 17, Ankara, 2000.
- SAĞLAM, Fazıl, *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, 1. B., Beta y., İstanbul, 1999.
- SUNAY, Reyhan, "'Siyaset-İdeoloji-Yargı Ekseninde' Türkiye'de Parti Özgürlüğü ve Avrupa Sözleşmesi Uygulaması", *Liberal Düşünce*, Y. 6, S. 22, Bahar 2001.
- TESAV, *Siyasî Partiler ve Demokrasi*, TESAV y., İstanbul, 1995.
- TEZİÇ, Erdoğan, *100 Soruda Siyasî Partiler*, 1. B., Gerçek y., İstanbul, 1976.
- TURHAN, Mehmet, *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi, y., Diyarbakır, 1989
- TURHAN, Mehmet, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasî Parti Kapatma Davaları", *Liberal Düşünce D.*, Y. 6, S. 22, Bahar 2001.
- TURHAN, Mehmet, "Siyasî Parti Kapatma Davaları", *Yeni Türkiye*, S. 17, Y. 3, Eylül-Ekim 1997.
- UYGUN, Oktay, "Siyasal Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı*, S. 17, Ankara, 2000.
- ÜNAL, Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu y., Ankara, 1995.

Kısaltmalar:

- AY : Anayasa
AYM : Anayasa Mahkemesi
AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
C : Cumhuriyet
md. : Madde
MGK : Milli Güvenlik Konseyi
SPK : Siyasal Partiler Kanunu

SDE Analiz

